

MINISTERUL EDUCAȚIEI, CERCETĂRII, TINERETULUI ȘI SPORTULUI
UNIVERSITATEA „1 DECEMBRIE 1918” ALBA IULIA
FACULTATEA DE ISTORIE ȘI FILOLOGIE

Teză de Doctorat

(Rezumat)

Coordonator științific:

Prof. univ. dr. Mircea Braga

Doctorand:

Amelia Ioana Todoran (Groza)

Alba Iulia

2012

MINISTERUL EDUCAȚIEI, CERCETĂRII, TINERETULUI ȘI SPORTULUI
UNIVERSITATEA „1 DECEMBRIE 1918” ALBA IULIA
FACULTATEA DE ISTORIE ȘI FILOLOGIE

Elemente paradigmatică în romanele lui Norman Manea

Coordonator științific:

Prof. univ. dr. Mircea Braga

Doctorand:

Amelia Ioana Todoran (Groza)

Alba Iulia

2012

CUPRINS

INTRODUCERE	p. 5
Comunicarea	p. 6
Literatura ca proces de comunicare	p. 8
Paradigma și elementele paradigmatică în literatură	p. 11
Actul lecturii	p. 13
Capitolul I. NORMAN MANEA – SCURTĂ BIOGRAFIE	p. 16
Capitolul II. PARADIGMA LITERATURII ESOPICE	p. 24
2. 1. Scrisul - între rezistență și supraviețuire	p. 24
2.1.1. Literatura esopică	p. 27
2.2. Esopismul în romanele lui Norman Manea	p. 28
2.2.1. Cenzura	p. 30
2.2.2. Jocul măștilor	p. 32
2.2.2.1. Textul ca mască sau supraviețuirea prin literatură	p. 34
2.2.2.2. Jocul măștilor ca metodă	p. 43
2.2.2.3. Prototipul captivului	p. 46
Capitolul III. PARADIGMA CAPTIVITĂȚII. „PRIZONIER” AL EXILULUI	p. 60
3.1. Spre o definiție a exilului	p. 62
3.2. Unde începe exilul?	p. 65
3.3. Înstrăinarea și străinul	p. 70

3.4.Valențele exilului	p. 75
3.4.1.Exilul interior. Prizonier al sinelui	p. 77
3.4.2.Captivitatea internă	p.106
3.4.3.Exilul extern. Prizonier al destinului	p. 110
3.4.3.1.Primul exil	p. 115
3.4.3.2.Al doilea exil	p. 120
3.5.Paradoxul captivității în libertate. Unde se încheie exilul?	p. 126
3.6. Exilul lingvistic. Cum se încheie exilul?	p. 129
Capitolul IV. PARADIGMA AUTORULUI ASCUNS SUB MASCA PERSONAJULUI	p. 135
4.1. Elemente autobiografice	p. 140
4.1.1. Vina adolescenței	p. 140
4.1.2. Meseria	p. 143
4.1.3. Vocația	p. 146
4.1.4. Originea iudaică	p. 149
4.1.5. Alte elemente autobiografice	p. 154
4.2. Variante la o autobiografie	p. 155
4.2.1. Pactul autobiografic	p. 157
4.2.2. August Prostul sau biografia unui Eu	p. 166
4.3. Între autobiografie, autoficțiune și ficționalizarea realității	p. 174
CONCLUZII	p. 178
BIBLIOGRAFIE	p. 182
ANEXE	p. 200

Anexa 1 – O sinteză a exilului	p. 201
Anexa 2 – Discursul narativ în romanele lui Norman Manea	p. 203
Anexa 3 – Paradigma literaturii esopice	p. 204
Anexa 4 – Paradigma captivității	p. 205
Anexa 5 – Paradigma autorului ascuns sub masca personajului	p. 206

Cuvinte cheie: Norman Manea, paradigmă, esopic, captivitate, exil, autobiografie.

Activitatea de cercetare științifică a fost axată pe studiul romanelor lui Norman Manea, scriitor controversat datorită stilului său caracterizat de incertitudine și, în același timp, de onestitate. Creația sa este obsesiv centrată pe teme precum cenzura și influența ei asupra artei și artistului, respectiv literaturii și scriitorului, captivitatea într-un destin marcat de pribegie și oscilația între a fi autorul-narator-personaj sau doar autorul de pe copertă, teme conturate sub forma sistemelor paradigmatic. În vederea sistematizării tuturor motivelor ce compun aceste teme, am ales folosirea termenilor de paradigmă și elemente paradigmatic. Am ales ca punct de focalizare al acestei cercetări doar romanele scriitorului Norman Manea deoarece sunt mai puțin cunoscute, mai ales cele dinainte de 1986. Am considerat că o asemenea abordare poate crește interesul cititorilor în privința scriiturii acestui autor și aduce o contribuție inovativă domeniului filologie prin analiza pragmatică întreprinsă în a vedea care este „adevărul” pe care scriitorul Norman Manea afirmă că dorește să-l spună prin scrierile sale.

Introducerea aduce lămuriri asupra termenilor folosiți în lucrare, asupra legăturii dintre literatură și comunicare și în privința măsurii în care teoria actului de comunicare se aplică creației manesciene. Relevanța conceptului de paradigmă aplicat romanelor scriitorului Norman Manea rezultă din structura schematică pe care ne-o oferă în cercetarea actului de comunicare literară și a construcției discursului sau narativ, ajutând, astfel, la reducerea ambiguității ivite la lectura romanelor. Raportul paradigmatic în cadrul unui sistem de semne (limba) este, printre altele, cel care permite folosirea hermeneuticii textului literar ca metodă în valorizarea actului de lectură. Cititorul, trecând prin diversele perspective oferite de text, făcând conexiuni și creând paradigme, pune opera literară în mișcare. Interpretarea trebuie să ducă la un cod comun al autorului și cititorului, care să rezulte în timpul lecturii, fără a fi fost stabilit în prealabil, iar mesajul să fie recompus de cititor. Teoria efectului estetic își găsește aplicabilitatea în romanele lui Norman Manea prin modul în care cititorul receptează mesajul scriitorului. Într-un fel au fost înțelese romanele sale în perioada comunistă, în cu totul alt mod sunt percepute astăzi. Textul aduce fiecărui lector un mesaj, părând să fie scris pentru fiecare în parte, dar, în același timp, se revelează aceluiași cititor sub diverse forme, aducând, cu fiecare lectură, ceva nou, „nemaîînțeles” până atunci. Fără a încerca să reducem romanele lui Norman Manea la simple structuri, vom încerca să descoperim câteva dintre „formulele” paradigmatic care stau la baza construcției narative, cu speranța că vom reuși o dezambiguizare a unor texte mult încărcate de esopism, incertitudine și realitate ficționalizată.

Capitolul I este dedicat unei scurte biografii a lui Norman Manea, permitand

înțelegerea contextului în care au fost scrise romanele și o mai bună perspectivă asupra lui Norman Manea ca om, ajutând, ulterior, la o mai ușoară explorare a textului în vederea stabilirii paradigmelor. Scriitorul Norman Manea s-a născut în Bucovina, mai precis la Burdujeni, Suceava, în 1936. După o copilărie marcată de Holocaust și de deportarea în Transnistria, o adolescență și tinerețe afectate de regimul comunist, ajunge ca la vârsta de 50 de ani să fie forțat să ia viața de la capăt. Exilat sau auto-exilat mai întâi în Germania (1986), Norman Manea trece peste ocean, adoptând în final Statele Unite ca locul unde își poate relua viața, dar pe care nu-l poate numi „acasă”. Făcând parte dintr-un adevărat exod al oamenilor de cultură români, val care îi include și pe Dumitru Țepeneag (1975), Paul Goma (1977), Ion Caraion (1981), Dorin Tudoran (1985) sau Nina Cassian (1985), Norman Manea s-a refugiat la New York (1988). Destinul său este cel al unui om norocos, ajungând în rândul oamenilor de litere celebri, etichetă cu care se simte incomfortabil, dar pe care, în același timp, nu o poate refuza pentru că reflectă o realitate. Scriitorul este în prezent „*writer-in-residence*” la Bard College, New York și a rămas strâns legat de limba română, singurul element care îl ajută să-și păstreze identitatea, și pe care, până la urmă, îl consideră, metaforic, *Acasă*.

Norman Manea debutează în cadrul generației '60. De-a lungul timpului, stilul său se cristalizează, îmbinând trăsături specifice fiecărei dintre perioadele pe care le traversează, caracteristici păstrate până în prezent: esteticul, redescoperit de scriitori în anii '60, franchețea, atât de supărătoare pentru sistemul politic, caracteristică anilor '70, și esopismul, specific anilor '80. Discursul narativ manescian reflectă, în același timp, tenacitatea moștenită de la mama lui, cea pe care o consideră „Dumnezeu”, și de la care i se transmite speranța, dorința de supraviețuire în ciuda oricăror dificultăți, caracterul de luptător și cutezanța că va învinge – trăsături pe care scriitorul le atribuie, mai târziu, huliganului său, pentru a-l diferenția de ceilalți „huligani” de pe scena literară românească. Norman Manea – romancierul este preocupat de propriul său destin, de cel al artistului, de constrângerile suferite în diferite epoci sau contexte sociale și politice. Identitatea sinelui devine subiectul unor continue căutări exterioare, dar mai ales interioare. Autorul pare să se împartă și să se consume între concepte antinomice, dar interdependente: trecut și prezent, ideal și real, corect și incorect, vină și resemnare, limite proprii și orizonturi în continuă dezvoltare, și toate acestea în timp ce cenzura comunistă este permanent prezentă. Interesant, însă, este faptul că opera lui Norman Manea nu poate fi integrată unei anume perioade, ci îi este constant contemporană, uneori autobiografică și fidelă unor motive recurente - Holocaustul, totalitarismul și exilul.

Literatura a reflectat întotdeauna starea societății și evoluția umană. Iar perioada de debut a lui Norman Manea face ca nici opera lui să nu constituie o excepție, dimpotrivă,

continuă până astăzi să fie marcată de tehnicile însușite în acea vreme, o parte din ele fiind ilustrate de cel de-al II-lea capitol al lucrării, capitol dedicat paradigmei literaturii esopice. Paradigma literaturii esopice în romanele lui Norman Manea se construiește în cadrul unui sistem de elemente interdependente, într-un sistem de coduri și semne care introduc cititorul atât în timpurile contemporane autorului, cât și în lumea artei, textul fiind un adevărat liant între Norman Manea și cititorii săi. Cenzura a avut un rol major în concretizarea stilului literar al lui Norman Manea. În romanele sale, el a făcut uz de tehnicile secretizării pentru a putea transmite ceea ce a dorit. Secretul și secretizarea, specifice sistemelor totalitare, au fost împrumutate în literatură și folosite ca tehnici de scriitură. Puterea comunistă și cenzura impusă de regimul totalitar au fost atacate cu propriile arme. În acest sens, putem spune că literatura a beneficiat de pe urma cenzurii. Norman Manea, influențat de Jorge Luis Borges, s-a văzut obligat să admită că cenzura poate fi utilă procesului de creație, continuând să scrie, în ciuda faptului că a început să fie considerat incomod și ca urmare neapreciat îndeajuns. Borges vedea cenzura ca fiind benefică pentru scriitori, în sensul că făcea ca adevăratul talent scriitoricesc să fie etalat. În viziunea sa, cenzura era cea care putea elibera puterea cuvintelor, astfel că literatura scrisă sub cenzură reprezenta o victorie a spiritului liber în lupta cu un sistem politic totalitar. Semnul devine cel mai bun aliat al lui Norman Manea. O analiză a discursului manescian relevă faptul că autorul folosește semnul în favoarea sa prin tehnici consacrate în literatură (dintre care menționăm tehnica jocului măștilor, a textului ca mască sau a refugiului în figura captivului), tehnici care reprezintă uneltele folosite pentru supraviețuirea scriiturii în ciuda mecanismelor cenzurii și intră în componența schemei paradigmei literaturii esopice. Norman Manea răspunde normelor literare care impuneau ca „...în *totalitarism*, *literatura* [să-și restrângă] *aria* și [să devină] *esopică*, *parabolică*, *subversivă*.”¹ Romanul *Captivi* este cel care deschide paradigma literaturii esopice în romanele lui Norman Manea, prin textul încifrat și limbajul esopic. Autorul însuși caracterizează aici, fără să vrea, limbajul esopic ca fiind predispus „*minciunii*” în speranța că, deși disimulat, adevărul își va găsi drumul spre cititor. Condamnarea regimului comunist continuă, prin utilizarea aceleiași tehnici a textului ca mască, în romanele următoare. Limbajul esopic folosit de Norman Manea își dovedește eficiența deoarece publicarea romanelor sale nu este, decât în mică măsură, afectată de cenzură. În schimb, mecanismul auto-cenzurii este cel care se perfecționează, scriitorul reușind să imprime limbajului științific și „limbii de lemn” un grad suficient de subversivitate atât pentru a-și putea exprima nemulțumirea, cât și pentru a nu

¹ Carmen Dumitru, *Daniel Cristea Enache – Fiecare scriitor se naște de unul singur*, în „Luceafărul de dimineață”, nr. 29/2010, <http://www.revistaluceafarul.ro/index.html?id=2404&editie=104> (accesat la 23 octombrie 2010)

atrage asupra sa furia „politrucilor”, având credința, ilustrată mai târziu, în *Anii de ucenicie ai lui August Proștu*, că arta și artistul au datoria de a izbândi, indiferent de context. *Plicul negru* este apogeul în utilizarea limbajului esopic, în special datorită cenzurii la care este supus. Într-un interviu cu Lidia Vianu², Mircea Martin se întreabă dacă a fost corect pactul pe care scriitorii acelor vremuri l-au realizat cu cenzura, respectiv cu puterea, în sensul că au acceptat modificarea până la mutilarea textului pentru a putea fi publicat. Norman Manea a fost unul dintre acei scriitori. A greșit el sau nu? Răspunsul nu poate fi dat decât de cititori, prin continuarea lecturii romanelor. *Despre clovni: dictatorul și artistul*, roman parabolic, explică trecutul, afirmă prezentul, intuiește viitorul și reflectă tranziția la nivelul următor în cariera de scriitor a inginerului, deschizând drumul unei literaturi în care limbajul esopic nu mai este doar un mecanism util scriiturii, ci o caracteristică a stilului lui Norman Manea. *Întoarcerea huliganului* și *Vizuina* relevează noi elemente ale paradigmei literaturii esopice, însă într-o altă notă. Limbajul este încă plin de subtilități, scriitorul caută încă un complice în cititor, semnele și simbolurile continuă să fie prezente, toate acestea în pofida faptului că nu mai există cenzură – cauza ce a dus la folosirea limbajului esopic. Norman Manea transformă jocul măștilor într-un element caracteristic scriiturii sale, chiar după ce cauza acestui mod de a crea, cenzura, dispare, devenind o obișnuință. Măștile ascund oameni, fapte, cuvinte, idei, ajungând până la etapa în care cărțile, literatura și personajele ei substituie viața reală. Jocul măștilor se manifestă, acum într-un alt mod în creația manesciană, respectiv ca metodă, Norman Manea refuzând scriitura directă, dar scopul „deghizării” este neschimbat – supraviețuirea prin literatură. Conturându-se ca element de bază al paradigmei literaturii esopice în romanele lui Norman Manea, jocul măștilor ascunde realitatea, scriitorul preferând să ființeze prin personajele sale. Fără a pune în discuție alegerile sale, descoperim că figura captivului reprezintă una dintre ipostazele preferate. Prototipul captivului s-a dovedit a fi util, atât în a adăposti euri dezorientate de deciziile pe care trebuie să le ia în viață, cât și pentru a disimula adevărata captivitate la care societatea totalitară obliga individul, iar, ca element al paradigmei esopice, împânzește textele lui Norman Manea, mult după eliberarea de sub apăsarea totalitarismului.

Norman Manea a folosit prea mult timp tehnici și metode generate de constrângerile cenzurii, pentru a mai putea renunța la folosirea lor, iar pentru creația sa esopismul devine un fir roșu. Adoptarea stilului esopic a fost felul lui Norman Manea de a exista în comunism. Ceea ce îi este specific este folosirea aceluiași stil pentru a continua să existe prin scris și în post-comunism, fără a experimenta ruperi bruste în stilul narativ. Cenzura, prin rolul major

² Lidia Vianu, *Censorship in Romania*, Budapesta, Central European University Press, 1989, p. 119.

exercitat, a determinat integrarea auto-cenzurii și a limbajului esopic în stilul scriitoricesc al lui Norman Manea.

Capitolul al III-lea se concetrea pe construirea paradigmei captivității care se conturează în romanele scriitorului ca o necesitate de a acorda valențe acestui concept, ca urmare a diferitelor circumstanțe care generează starea de captivitate, și de a putea stabili conexiunea cu cititorul. Parcurgând cronologic romanele scriitorului, cititorul va descoperi un autor-narator-captiv, prizonier al exilului, experiența majoră a vieții lui Norman Manea. Alegerea captivității, în detrimentul exilului, ca bază a unei paradigme, este justificată prin faptul ca Norman Manea nu poate fi considerat un exilat în sensul propriu al acestui cuvânt, deoarece el însuși este cel care a ales calea pribegiei, dar și prin frecvența în discursul narativ a trăirilor asociate acestei stări, mai mare chiar decât cea a exilului. Omul, respectiv scriitorul, devine captiv al exilului interior (în încercarea de recuperare a artei, dar și a sinelui creator), captiv al exilului extern, captiv al sentimentului de înstrăinare (victimă a faptului de a nu fi acceptat așa cum este – un scriitor neaservit, pe de o parte, un evreu într-o societatea antisemită, de cealaltă). Scriitorul creează personaje care par să-i fie copii la indigo, pe alocuri, sau dimpotrivă, aflate exact la polul opus personalității sale, și un discurs asertiv, „anti-rinocerizare”, ce evoluează continuu, construit printr-o metodă bazată pe utilizarea stării de captivitate ca resort creator.

Starea de captivitate este văzută prin aceeași ochi, dar din puncte de vedere diferite (prin numerosii "captivi" creați de scriitor în fiecare dintre romane), și pare să evolueze ca o spirală, din interior spre exterior, să devină din ce în ce mai intensă, mai amețitoare și să primească noi și noi valențe, determinate fiind de încercările de a sfida Puterea și de a avea libertatea de a se înfrupta din fructul cunoașterii. Dacă romanele anilor '70 reflectă captivitatea resimțită în interior, în romanele următoare Norman Manea ajunge progresiv, mai întâi disimulat, apoi din ce în ce mai clar, să vorbească despre captivitatea exterioară. Exilul interior, în care scriitorul se simte prizonier al unui sine înfrânt de societate, se transformă în exil extern, cu sursa în sistemul și societatea contemporană scriitorului. Trebuie menționată aici opinia lui Laurențiu Ulici în privința exilului, fiind relevantă în clasificarea diferitelor tipuri de exil care apar în romanele lui Norman Manea: „...*exilul ca fugă, exilul ca fugărire, exilul ca sancțiune, exilul ca opțiune, exilul ca aventură, exilul ca destin. Și încă: exilul ca salvare, exilul ca regăsire. Apoi: exilul din motive politice, exilul din motive economice, exilul din motive personale, exilul din motive psihologice. Și încă: exilul din dor de ducă, exilul din lehamite, exilul din întâmplare. Și iarăși, exilul din frică, exilul din curaj. La atâta morfologie sunt tentat să cred că analogia cu medicina e valabilă: nu exista boli, exista bolnavi, nu există*

exil, există exilați.”³

Într-adevăr, captivitatea, prin lipsurile survenit din aceasta, devine sursa unei „boli” sociale – boala exilului, care se manifestată prin stări alternând de la euforia eliberării la disperarea îndepărtării, de la dorința de a fi singur la nevoia de a socializa cu cei având aceeași boală, de la apropiere la înstrăinare. Iar străinul lui Norman Manea reprezintă esența tuturor frustrărilor acumulate de-a lungul timpului și este în consonanță cu „străinul” lui Albert Camus prin faptul că se simte un exilat printre semenii săi, însă circumstanțele care determină înstrăinarea sunt diferite. Dacă volumele scrise în anii `70 reflectă pregnant starea de captivitate, în cele care au urmat se acutizează sentimentul de înstrăinare, dezvoltându-se în paralel cu cel al captivității. Înstrăinarea ajunge la punctul culminant în *Întoarcerea huliganului* (2003) fiind un simptom predominant al bolii exilului. Străin printre străini, atât în țara de adopție, cât și la întoarcerea pe pământul natal, Norman Manea este definitiv contaminat de boala exilului, oscilând între euforia eliberării din captivitate și disperarea datorată îndepărtării de mamă și țară, de la dorința de a fi singur, doar cu sine, la nevoia de a socializa, din solidaritate, cu ceilalți exilați, de la apropierea de semenii la înstrăinarea de toți și de toate, și își definește, oarecum, poziția față de *outsider*. Astfel, străinul ajunge să devină sursă de exotism în *Vizuina* (2009).

Exilul este o temă recurentă în romanele lui Norman Manea și un element central al paradigmei captivității. Starea de captivitate și sentimentul de înstrăinare încadrează perfect fenomenul exilului. Acesta capătă diverse valențe care diferă în funcție de nivelul la care este trăit. Norman Manea explorează și transpune, în textele sale, exilul sub diferitele sale forme. Resimțit ca un efect al captivității derivate dintr-o doctrină politică totalitară, exilul se manifestă în interiorul ființei, prin imposibilitatea de se exprima liber, dar și în exterior, individul fiind forțat să aleagă calea pribegiei. Ca urmare exilul se instalează pe un plan și mai profund, cel lingvistic. Consecințe ale nevoii de supraviețuire, exilul interior, captivitatea sau înstrăinarea, sunt, în esență, manifestarea instinctului de conservare, a „grijii față de sine”. În sprijinul acestei afirmații vine teoria lui Michel Foucault din *Hermeneutica subiectului*, conform căreia *epimeleia heautou* sau „grija față de sine” este în natura umană. Dacă noi, ca și cititori, ne întrebăm cât va mai rezista omul și scriitorul Norman Manea acestor peregrinări, el pare să fi găsit soluția, care este, în esență, permanentizarea exilului: un nou și paradoxal exil interior și exilul lingvistic, adăugând paradigmei captivității elemente definitorii. Exilul extern a însemnat câștigarea bătăliei cu sistemul. Dar, din păcate, Norman Manea nu este un

³ Laurențiu Ulici, *Avatarii lui Ovidiu*, în Laurențiu Ulici (coordonator), Marius Tupan (redactor), *Întâlnirea scriitorilor români din întreaga lume*, Neptun, 5-10 iunie 1995: comunicări, interviuri, opinii, București, Fundația Luceafărul, 1995, p. 7

învingător în bătălia cu sine. Libertatea, cu toate șansele pe care i le oferă, pare să determine confuzie și, astfel, o nouă stare de captivitate. Lumea Nouă este generatoarea unei captivități interioare prin libertatea ce o oferă sinelui de a se cerceta. Raportarea subiectului la adevăr prin acel *souci-de-soi* este cu adevărat posibilă, atât din exterior, cât și din interior. Libertatea este cea care face posibilă trecerea de la *epimeleia heautou* a anilor de ucenicie la *gnothi seauton* a anilor de senectute, de la încercarea de depășire a propriilor limite la înțelegerea și acceptarea lor.

Dacă inițial am căutat răspunsul la întrebarea „unde începe exilul?”, demersul nostru ne-a dus în direcția unei alte întrebări: „unde se încheie exilul?” Captivitatea în libertate este, locul unde se sfârșește exilul, devenind permanent, iar sinele este mulțumit de a-și fi găsit răspunsuri la o parte din întrebări. Reconcilierea eu-lui cu el însuși și transformarea trecutului în ficțiune se realizează în *Întoarcerea huliganului*, „în carnetul albastru”, jurnalul de bord al unei călătorii zbuciumate, pentru ca, odată memoria dăruită posterității, un „caiet violet” să inițieze reconcilierea cu lumea, în *Vizuina*. Paradigma captivității în romanele lui Norman Manea, privită în ansamblul ei, prin elementele analizate până aici, se construiește singură, pe principiul descris de Michel Foucault în *Hermeneutica subiectului*, principiu conform căruia individul trebuie să se preocupe de sine, iar pentru a putea face acest lucru, el trebuie să fie pregătit să înfrunte evenimente neprevăzute. Am rezervat un capitol special exilului lingvistic, pentru că, deși încărcat de dramatism, prin prezența termenului de exil, devine singurul care nu este perceput ca o povară. Pentru Norman Manea, limba română a fost, de la începutul existenței lui, sinonimă cu identitatea sa. Întregind ansamblul elementelor paradigmei captivității, exilul lingvistic, deși soluție temporară, aduce noi incertitudini, ridică noi întrebări la care se caută răspuns, fără a se afla la antipodul interiorității. Și-acest exil, care părea a fi opusul tuturor celorlalte, promițând echilibrul, tinde, pentru a-și găsi sfârșitul, tot înspre sinele obsedat de îndoieli. Se confirmă, astfel, că paradigma captivității, prin multitudinea incertitudinilor conținute, este matricea pe care se bazează construcția discursului în romanele scriitorului Norman Manea, paradigmele literaturii esopice și autorului ascuns sub masca personajului fiindu-i adiacente și complementare.

Capitolul al IV-lea este rezervat autorului ascuns sub masca personajelor. Norman Manea este inclus între scriitorii genului autobiografic, în special prin romanul *Întoarcerea huliganului*. Însă caracterul confesionar al romanelor sale nu se oprește la acest volum. În încercarea evidentă de a se regăsi, scriitorul a immortalizat pe hârtie propriile sale *variante* de portrete și, ca urmare, o nouă paradigmă se conturează: paradigma autorului ascuns sub masca personajului. Romanele sale ne aduc atenției diferite momente din viața sa, contopite în

evoluția propriilor sale personaje. Scriitorul nu încearcă să ascundă faptul că, uneori, creația lui se limitează la biografia sinelui. În colecția de eseuri și interviuri, intitulată *Laptele Negru*, Norman Manea însuși recunoaște că, încă de la începutul carierei sale de scriitor, biografia îi marchează textul, imprimându-i nota caracteristică. În romanele lui Norman Manea, asistăm la numeroase dedublări ale eului auctorial în instanțe cărora scriitorul le acordă, după bunul plac, diverse roluri destinate atât regăsirii sinelui cât și teleportării lectorului într-o narațiune, de cele mai multe ori, autoficțională. Această retorică semi-confesivă, la care asistăm ca și cititori, își are rădăcina în dialectica identității și a alterității, eul auctorial definindu-se prin „altul” sau devenit o extindere a sinelui, tocmai pentru a se regăsi. Lectura romanelor lui Norman Manea scoate la iveală o serie de elemente de factura autobiografică, inserate de scriitor în discursul narativ, în vederea elucidării misterului propriei ființe, cât și creării unei identități alternative eului auctorial.

Autobiografia lui Norman Manea este descompusă și recompusă de scriitor pe parcursul celor nouă romane studiate în prezenta lucrare. Avem de-a face cu un puzzle, pe care spiritul ludic al scriitorului l-a creat atât pentru folosul propriu, ca leac al bolii exilului, ca modalitate de refacere a sinelui, cât și pentru a restitui cititorului o imagine a literaturii comuniste și a exilului, care, deși subiectivă, este o mărturie a ceea ce, uneori, istoria poate naște. Portretele din romanele „uceniciei” sunt numite chiar de Norman Manea variante la un autoportret. Apoi, în memoriile din *Întoarcerea huliganului*, Norman Manea se desemnează ca fiind August Prostul, definit tot de autor, în scrierile anterioare, ca un bufon. Așadar, prin prisma analogiei create de scriitor însuși, putem să adăugăm la aceste variante de autoportret și biografia bufonului Tolea din *Plicul Negru* și a lui August din *Anii de ucenicie* și *Despre clovni*. Se definesc, în consecință, tot atâtea variante la o autobiografie. Urmărind frecvența elementelor autobiografice, constatăm că autorul din spatele personajului se autocaracterizează în trei etape corespunzătoare vârstelor creației sale autobiografice: o primă vârstă, cea a tinereții, a uceniciei, o reprezintă romanele *Captivi*, *Atrium*, *Cartea fiului* și *Zilele și jocul*. Vârsta „trezirii” și a tranziției, cea de-a doua, este redată în *Anii de Ucenicie ai lui August Prostul*, *Plicul negru* și *Despre clovni: dictatorul și artistul*. Iar vârsta acceptării și a maturizării, o a treia, în clasificarea noastră, o regăsim în *Întoarcerea huliganului*. Varianta de autobiografie reprezentată de romanele celei dintâi vârste se limitează la elementele autobiografice. A doua vârstă se concentrează pe biografia unui Eu (Bufonul, August Prostul) din cele multiple, cel dovedit supraviețuitor în hățișul societății totalitare, pentru ca vârsta a treia să aibă un caracter autobiografic concret, susținut din punct de vedere teoretic. Vorbind despre paradigma captivității în romanele lui Norman Manea, discutăm despre importanța

conceptului de *epimeleia heautou* sau „grija față de sine”, de unde orientarea ființei spre ea însăși și exilul interior ca formă de a fi. Paradigma autorului ascuns sub masca personajului este bazată tot pe un concept care are ca punct central sinele. Redescoperirea personală este realizată prin fenomenul de reînviere a amintirilor, de transpunere a lor în prezent, de actualizare a memoriei, de aducere aminte a unor evenimente „îngropate” în trecut, dar fără de care prezentul nu poate curge spre viitor.

Cele trei vârste ale creației autobiografice, conturate în romanele lui Norman Manea, îl relevă pe autor treptat cititorului, începând timid, cu câteva elemente (care ne fac să bănuim ca autorul ne povestește, printre altele, și despre sine), continuând cu biografia bufonului – alter-ego (unde bănuielele ni se adâncesc prin apariția în text a tot mai multor episoade din viața autorului, confirmate istoric) și încheind cu memoriile unei vieți aflate sub semnul exilurilor și întoarcerilor (în care ni se confirmă presupunerea că și celelalte romane sunt parte a autobiografiei scriitorului, prin proiectarea retroactivă a imaginii lui August Prostul și a captivului peste cea a autorului). Narațiunea de factură autobiografică a lui Norman Manea reușește, prin continuitatea realizată de variantele la un autoportret, să-și îndeplinească menirea: recuperarea și reconstrucția sinelui, permițându-ne să presupunem, odată cu romanul „Vizuina” trecerea într-o nouă vârstă a creației manesciene, desprinsă de autobiografie și orientată spre autoficțiune.

Analiza romanelor scriitorului bucovinean oferă o amplă viziune asupra mai multor aspecte ale existenței sale, atât ca și cetățean universal, cât și ca scriitor, relevând trei dintre paradigmele care stau la baza creației lui Norman Manea. Dacă paradigma literaturii esopice ne oferă punctul de vedere al scriitorului asupra lumii și literaturii, paradigma autorului ascuns sub masca personajului ne poartă pașii prin biografia scriitorului, pentru ca paradigma captivității să le reunească și pe celelalte două, generând o perspectivă panoramică asupra unei întregi existențe aflate sub semnul pribegiei.

Elogiat de unii critici, sau pus la zid de alții, talentul lui Norman Manea este recunoscut ca fiind caracteristic unei generații care a făcut tranziția de la modernism la postmodernism în literatura română. Paradigmele dezvoltate în romanele sale fac discursul narativ mai accesibil, evidențiindu-se ca și constante. Deși totalitatea creației acestui scriitor emană ambiguitate și incertitudine, există, totuși, și certitudini în romanele lui Norman Manea, certitudini scoase la iveală tot de cele trei paradigme dezvoltate aici. Actele de comunicare literară ale acestui scriitor sunt construite în jurul paradigmei literaturii esopice, mesajul fiind transmis disimulat. Esopismul devine trăsătură caracteristică a creației manesciene și este deprins asemeni unui obicei. Norman Manea refuză să creadă că „orice învăț are și dezvăț” și continuă să folosească

tehnicile dezvoltate în perioada comunistă și în anii exilului american, sprijinindu-se pe ele ca pe o unealtă fără de care „productivitatea muncii” sale ar scădea. Mai avem și certitudinea că există un autor care, deși la început se ascunde în spatele personajelor, treptat ni se dezvăluie, pentru ca, la final să-și găsească locul „pe copertă”. Un alt lucru de care putem fi siguri, este faptul că Norman Manea găsește în captivitatea universurilor în care trăiește, voit sau nu, o sursă de inspirație continuă, fiind un neobosit căutător al libertății. Captivitatea își găsește în romanele sale sinonimele imperfecte – exilul, de orice fel ar fi el, și înstrăinarea – iar paradigma construită pe acest concept conține și mesajul scriitorului, regăsit în toate romanele sub o formă sau alta: „...*timpul a avut răbdare cu ocolurile noastre și încetinise, acum viclean, cadența. Ignoram singurătatea celui alt și ne regăseam solitudinea care ne înlănțuia și ne vitaliza. Primejdia râvnită demult, după acea primă și ultimă vizită în mansarda suspectilor, nu-și pierduse impactul. Efemerul nu mă speria.*”⁴

Cele nouă romane ne poartă prin destinul unui om și al unui scriitor, iar formulele paradigmatiche descoperite oferă suportul necesar existenței unei scriituri incomode și controversate. Motive ca evreitatea, totalitarismul, bufonul, cărțile, Holocaustul, exilul, prezente de-a lungul celor opt romane de până aici, se concentrează haotic pe ultimele pagini ale celui de-al nouălea roman, pentru a închide un drum mult prea bătătorit deja și pentru a face loc unei noi paradigme: cea a efemerității vieții. Începe, așadar, „*comedia senectuții*”⁵. Scriitorul se lasă acum dus de un nou val. Iar noi, ca și cititori ai săi, suntem invitați să așteptăm apariția unui nou roman pentru a vedea dacă teoriile ni se confirmă: „*Vorbim despre bătrânețe, moarte, deci despre timp. Timpul de expirare*”⁶ Putem concluziona că Norman Manea nu face altceva decât să continue să trăiască în limba română, să supraviețuiască exilului prin cuvinte, să se confeseze cititorului-judecător pentru a se regăsi, să scrie pentru a exista.

⁴ Norman Manea, *Vizuina*, p.366.

⁵ *Ibidem*, p. 292.

⁶ *Ibidem*, p. 362.

BIBLIOGRAFIE

Opera lui Norman Manea:

1. *Noaptea pe latura lungă. Povestiri*. Prefață de Miron Radu Paraschivescu, București, Editura pentru Literatură, 1969.
2. *Captivi*, București, Editura Cartea Românească, 1970; *Captivi. Roman*. Ediția a doua, Iași, Polirom, 2011.
3. *Atrium: variante la un autoportret*, București, Editura Cartea Românească, 1974; *Atrium: roman*. Ediția a II-a, revăzută, Iași, Editura Polirom, 2008.
4. *Primele porți*, București, Editura Albatros, 1975.
5. *Cartea fiului*, București, Editura Eminescu, 1976.
6. *Zilele și Jocul*, București, Editura Cartea Românească, 1977.
7. *Anii de ucenicie ai lui August Prostul*. București, Editura Cartea Românească, 1979; Ediția a II-a, revăzută, Iași, Editura Polirom, Colecția „Ego-grafii”, 2005; Ediția a III-a, Iași, Editura Polirom, 2010.
8. *Octombrie, ora opt*, Cluj Napoca, Editura Dacia, 1981; *Octombrie, ora opt: proză*. Ediția a II-a, Editura Biblioteca Apostrof, 1997.
9. *Pe contur*, București, Editura Cartea Românească, 1984.
10. *Plicul negru. Roman*, București, Editura Cartea Românească, 1986; Ediția a II-a, București, Editura Fundației Culturale Române, 1996; Ediția a III-a, revăzută, București, Editura Cartea Românească, Colecția „Mari Scriitori Români”, 2003; Ediția a IV-a, revăzută. Postfață de Matei Călinescu, Iași, Editura Polirom, 2007; Ediția a V-a, Iași, Editura Polirom, 2010.
11. *Despre Clovni: dictatorul și artistul: eseuri*, Cluj Napoca, Editura Biblioteca Apostrof, 1997; *Despre Clovni: dictatorul și artistul*, Ediția a II-a, Iași, Editura Polirom, 2005.
12. *Casa melcului*, București, Editura Hasefer, 1999.
13. *Întoarcerea huliganului*, Iași, Editura Polirom, 2003; Ediția a II-a, revăzută. Postfață de Matei Călinescu, Iași, Editura Polirom, 2008; Ediția a III-a, Iași, Editura Polirom, 2011.
14. *Plicuri și portrete*, Iași, Editura Polirom, 2004.
15. *Înainte de despărțirii: convorbire cu Saul Bellow. Un proiect Words&Images*. Traducere de Nadina Vișan, Iași, Editura Polirom, 2008.
16. *Sertarele exilului: dialog cu Leon Volovici*, Iași, Editura Polirom, 2008.
17. *Variante la un autoportret: schițe și nuvele*, Iași, Editura Polirom, 2008.

18. *Vorbind pietrei*. Cu traduceri în engleză, ebraică, germană, spaniolă, cehă, maghiară, poloneză, suedeză, franceză, italiană. Ilustrații de Tudor Jebeleanu, Iași, Editura Polirom, 2008.
19. *Vizuina*, Iași, Editura Polirom, 2009.
20. *Curierul de Est. Dialog cu Edward Kanterian*, Iași, Editura Polirom, 2010.
21. *Laptele Negru*, București, Editura Hasefer, 2010.
22. *Fericirea obligatorie*, Iași, Editura Polirom, 2011.

Izvoare:

*** *Biblia sau Sfânta Scriptură*. Tipărită sub îndrumarea și cu purtarea de grijă a Prea Fericitului Părinte Teoctist, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, cu aprobarea Sfântului Sinod, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe, 1991.

Bibliografie critică selectivă:

În volume:

1. ALBERES, R.M., *Istoria romanului modern*. În românește de Leonid Dimov. Prefață de Nicolae Balotă, București, Editura pentru Literatură Universală, 1968.
2. ANDERSON, Linda, *Autobiography. The New Critical Idiom*, New York, Routledge, 2001.
3. ASTALOS, George, *Fie pâinea cât de rea, tot mai bine-i la Paris. Interviuuri 1989-1994*, București, Editura Fundației Culturale Române, 1996.
4. BACHELARD, Gaston, *Aerul și visele. Eseu despre imaginația mișcării*. Traducere de Irina Mavrodin. În loc de prefață *Dubla legitimitate* de Jean Starobinski, traducere de Angela Martin, București, Editura Univers, 1997.
5. BAHTIN, Mihail, *Probleme de literatură și estetică*. Traducere de Nicolae Iliescu, București, Editura Univers, 1982.
6. BARTHES, Roland, *La mort de l'auteur*, în *Le bruissement de la langue*, Paris, Du Seuil, 1984, pp. 61-67.
7. BARTHES, Roland, *Romanul scriiturii. Antologie*. Selecție de texte și traducere Adriana Babeți și Delia Sepețean-Vasiliu. Prefață de Adriana Babeți. Postfață de Delia Sepețean-Vasiliu, București, Editura Univers, 1987.
8. BĂJENARU, George, *Între sublim și tragic. Eseuri literare, însemnări, convorbiri*, București, Editura Cerna, 1998.

9. BEHRING, Eva, *Scriitori români din exil 1945 – 1989. O perspectivă istorico-literară*. Traducere din limba germană de Tatiana Petrache și Lucia Nicolau, revăzută de Eva Behring și Roxana Sorescu, București, Editura Fundației Culturale Române, 2001.
10. BELLOW, Saul, *Henderson, regele ploii*, Iași, Polirom, 2007.
11. BETE, Lavinia, *Psihologie politică: individ, lider, mulțime în regimul comunist*, București, Editura Polirom, 2001.
12. BLANCHOT, Maurice, *Spațiul literar*. Traducere și postfață de Irina Mavrodin, București, Editura Univers, 1990
13. BOIA, Lucian, *Pentru o istorie a imaginarului*, București, Editura Humanitas, 2000.
14. BOTEZ, Mihai, *Românii despre ei înșiși: o cercetare de comunismologie prospectivă*, Editura Litera, 1992.
15. BRAGA, Mircea, *Destinul unor structuri literare*, Cluj Napoca, Editura Dacia, 1979.
16. BRAGA, Mircea, *Istoria literară ca pretext*, Cluj Napoca, Editura Dacia, 1982.
17. BRAGA, Mircea, *Când sensul acoperă semnul*, București, Editura Eminescu, 1985.
18. BRAGA, Mircea, *Recurs la tradiție: o propunere hermeneutică*, Cluj Napoca, Editura Dacia, 1987.
19. BRAGA, Mircea, *Pe pragul criticii*, Sibiu, Editura Trans-Pres, 1992.
20. BRAGA, Mircea, *Replieri interpretative*, Sibiu, Editura Imago, 2003.
21. BRAUN, Aurel, *Romanian policy since 1965 : the political and military limits of autonomy*, New York, Praeger, 1978.
22. CĂLINESCU, George, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*. Ediția a II-a, revăzută și adăugită, Ediție și prefață de Al. Piru, București, Editura Minerva, 1988.
23. CĂLINESCU, Matei, *A citi, a reciti. Către o poetică a (re)lecturii*. Traducere din limba engleză de Virgil Stanciu. Cu un capitol inedit despre Mateiu I. Caragiale (2002), Iași, Editura Polirom, 2003.
24. CĂRTĂRESCU, Mircea, *Postmodernismul românesc*. Postfață de Paul Cornea, București, Editura Humanitas, 1999.
25. CIORAN, Emil, *Pe culmile disperării*, București, Editura Humanitas, 2002.
26. CIOROIANU, Adrian, *Pe umerii lui Marx: o introducere în istoria comunismului românesc*, București, Editura Curtea Veche, 2005.
27. CRĂCIUN, Gheorghe, *Competiția continuă. Generația '80 în texte teoretice*, Pitești, Editura Paralela 45, 1999.

28. CESEREANU, Ruxandra, *Gulagul în conștiința românească. Memorialistica și literatura închisorilor și lagărelor comuniste. Eseu de mentalitate*. Ediția a II-a, revăzută și adăugită, Iași, Editura Polirom, 2005.
29. CIMPOI, Mihai, *Critice, II. Centrul și marginea*, Craiova, Fundatia „Scrisul Românesc”, 2002.
30. CONSTANTINESCU, Silvia, *Exil. Oameni și idei*, Editura Curierul Românesc, 1995.
31. COLONNA, Vincent, *Autofiction & autres mythomanies littéraires*, Auch, Editions Tristram, 2004.
32. CORDOȘ, Sanda, *Literatura între revoluție și reacțiune. Problema crizei în literatura română și rusă a secolului XX*, Cluj-Napoca, Editura Apostrof, 1999.
33. CORTI, Maria, *Principiile comunicării literare*, București, Editura Univers, 1981.
34. COSMA, Aurel, *Romanul românesc și problematica omului contemporan*, Cluj Napoca, Editura Dacia, 1977.
35. COȘERIU, Eugeniu, *Lecții de lingvistică generală*. Traducere din spaniolă de Eugenia Bojoga. Cuvânt înainte de Mircea Borcilă, Chișinău, Editura ARC, 2000.
36. CRUSIUS, Timothy W., *Discourse : a critique and synthesis of major theories*, New York, NY, Modern Language Association of America, 1989.
37. CUBLEȘAN, Constantin, *Clasici și moderni*, București, Editura Gramar, 2003.
38. DELETANT, Dennis, *România sub regimul comunist*. Traducere de Delia Răzdolescu, f.l., Editura Academia Civică, 2006.
39. DERRIDA, Jacques *Despre ospitalitate. De vorba cu Anne Dufourmantelle*. Traducere de Mihai Ungurean, Iași, Editura Polirom, Colecția „Plural”, 1999.
40. DIMOV, Leonid, *Carte de vise*. Selecție și îngrijire a textului de Marina Dimov, București, Editura Eminescu, 1991.
41. DILLON, George L., *Language processing and the reading of literature : toward a model of comprehension. Toward a Model of Comprehension*, Bloomington, Indiana University Press, 1978.
42. DJEBAR, Assia, *Gestes acquis, gestes conquis*, în *Presence des femmes*, Alger, Hiwar, 1986.
43. DOINAȘ, Ștefan Augustin, *Măștile adevărului poetic*, București, Editura Cartea Românească, 1993.
44. DOUBROVSKY, Serge, *De ce noua critică?* Studiu introductiv de Romul Munteanu. Traducere de Dolores Toma, București, Editura Univers, 1977.

45. DUMITRESCU, Vasile C., *O istorie a exilului românesc (1944-1989) în eseuri, articole, scrisori, imagini etc.* Selecția textelor, îngrijirea ediției, indice de nume, cuvânt introductiv de Victor Frunza, București, Editura Victor Frunza, 1997.
46. DURAND, Gilbert, *Structurile antropologice ale imaginarului: introducere în arhetipologia generală.* Traducere de Marcel Aderca. Prefața și postfața de Radu Toma, București, Editura Univers, 1977.
47. DURAND, Gilbert, *Aventurile imaginii. Imaginația simbolică. Imaginarul.* Traducere din limba franceză de Muguraș Constantinescu și Anișoara Bobocea, București, Editura Nemira, 1999.
48. EAKIN, Paul John, *Fictions in Autobiography: Studies in the Art of Self-Invention*, Princeton, Princeton University Press, 1986.
49. ECO, Umberto, *Opera deschisă. Formă și indeterminare în poeticile contemporane.* Traducere și prefață de Cornel Mihai Ionescu, Pitești, Editura Paralela 45, 2002.
50. ECO, Umberto, *În căutarea limbii perfecte.* Traducere din limba italiană de Dragoș Cojocaru, Iași, Editura Polirom, 2002.
51. ENE, Ana, *Elemente de semantică*, Brașov, Editura Universității Transilvania, 2009.
52. ERIKSON, Erik Homburger, *Identity and the Life Cycle*, New York, W. W. Norton & Company, 1994.
53. FLORESCU, Nicolae, *Întoarcerea proscrisilor*, București, Editura Jurnalul literar, 1998.
54. FLORESCU, Nicolae, *Noi, cei din pădure! - reevaluări critice ale literaturii exilului*, București, Editura Jurnalul literar, 2000.
55. FOUCAULT, Michel, *Ordinea discursului. Un discurs despre discurs.* Traducere de Ciprian Tudor, București, Editura Eurosong&Book, 1998.
56. FOUCAULT, Michel, *Hermeneutica subiectului: cursuri la Collège de France (1981 – 1982).* Ediție îngrijită de Frédéric Gros, sub îndrumarea lui François Ewald și a lui Alessandro Fontana. Traducere din franceză de Bogdan Ghiu, Iași, Editura Polirom, 2004.
57. FRIEDMAN, Norman, *Point of View in Fiction: The Development of a Critical Concept*, PMLA, Vol. 70, No. 5 decembrie, 1955, pp. 1160–1184.
58. FROMM, Erich, *Marx's Concept of Man*, Londra, CIP, 2004.
59. FURET, François, *Trecutul unei iluzii: eseu despre ideea comunistă în sec. XX*, București, Editura Humanitas, 1996.

60. GENETTE, Gérard, *Figures III*, Paris, Editura du Seuil, 1972.
61. GENETTE, Gérard, *Introducere în arhitect. Ficțiune și dicțiune*. Traducere și Prefață de Ion Pop, București, Editura Univers, 1994.
62. GENETTE, Gérard, *Figures IV*, Paris, Editura du Seuil, 1999.
63. GLODEANU, Gheorghe, *Incursiuni în literatura diasporei și a disidenței*, București, Editura Libra, 1999.
64. GRAY, John, *Dincolo de liberalism și conservatorism*. Traducere de Coman Lupu, București, Editura All, 1998.
65. GRIGORE, Rodica, *Retorica măștilor în proza inerbelică românească: Mateiu I. Caragiale, Urmuș, Max Blecher, George Mihail Zamfirescu, G. Călinescu*, Cluj Napoca, Editura Casa Cărții de Știință, 2005.
66. GUSDORF, Georges, *Conditions et limites de l'autobiographie* în Günter Reichenkron, Erich Haase, *Formen der Selbstdarstellung: Analekten zu einer Geschichte des literarischen Selbstportraits*. Festgabe für Fritz Neubert, ord. Professor der romanischen Philologie an der Freien Universität Berlin, anlässlich seines siebzigsten Geburtstages, Berlin, Dunker&Humblot, 1956.
67. GUSDORF, Georges, *Lignes de vie 2. Auto-bio-graphie*, Paris, Odile Jacob, 1990.
68. HAȚIEGAN, Anca, *Cărțile omului dublu. Teatralitate și roman în regimul comunist*, Cluj Napoca, Editura Limes, 2010.
69. HEGEL, Georg Wilhelm Friedrich, *Fenomenologia spiritului*. Traducere de Virgil Bogdan, Ediția a III-a, București, Editura Univers Enciclopedic Gold, 2010.
70. HEIDEGGER, Martin, *Ființă și timp*. Traducere din germana de Gabriel Liiceanu și Cătălin Cioaba, București, Editura Humanitas, 2003.
71. HOLBAN, Ioan, *Profiluri epice contemporane*, București, Editura Cartea Românească, 1987.
72. HOLBAN, Ioan, *Literatura subiectivă*, București, Editura Minerva, 1989.
73. IANOȘI, Ion, *Dostoievski. Tragedia subteranei*, București, Editura pentru Literatură Universală, 1968.
74. IORGULESCU, Mircea, *Firescul ca excepție*, București, Editura Cartea Românească, 1979.
75. JAKOBSON, Roman, *Essais de linguistique générale*, Ed. de Minuit, Paris, 1963.
76. JUNG, Carl Gustav, *Puterea sufletului. Antologie. A doua parte: descrierea tipurilor psihologice*. Texte alese și traduse din germană de dr. Suzana Holan, București, Editura

Anima, 1994.

77. KARNOOH, Claude, *Comunism/postcomunism și modernitate târzie: încercări de interpretări neactuale*. Traducere de Mihai Ungurean, București, Editura Polirom, 2000.
78. LEFTER, Ion Bogdan, *Anii 60-90. Critica literară*, Pitești, Editura Paralela 45, 2002.
79. LEIBNIZ, Gottfried Wilhelm, *Eseuri de teodicee. Asupra bunătății lui Dumnezeu, a libertății omului și a originii răului*. Traducere de Diana Morărașu și Ingrid Ilinca. Îngrijirea ediției și studiu introductiv de Nicolae Râmbu, Iași, Editura Polirom, 1997.
80. LEJEUNE, Philippe, *Le Pacte autobiographique*, Paris, Editions du Seuil, 1975.
81. LINTVELT, Jaap, *Punctul de vedere. Încercare de tipologie narativă*. Traducere de Angela Martin, studiu introductiv de Mircea Martin, București, Editura Univers, 1994.
82. ****Literatura diasporei*, antologie comentată, alcătuită de Florea Firan și Constantin M. Popa, Craiova, Editura Poesis, 1994.
83. MANOLESCU, Nicolae, *Arca lui Noe. Eseu despre romanul românesc*, București, Editura 100+1 Gramar, 1999.
84. MANOLESCU, Nicolae, *Metamorfozele poeziei. Metamorfozele romanului*, Iași, Editura Polirom, 2003.
85. MANOLESCU, Nicolae, *Istoria critică a literaturii române. 5 secole de literatură*, Pitești, Editura Paralela 45, 2008.
86. MARCU, Florin, *Dicționar uzual de neologisme*, București, Editura Saeculum, 1997.
87. MARINO, Adrian, *Dicționar de idei literare*. Vol. I, București, Editura Eminescu, 1973.
88. MARINO, Adrian, *Biografia ideii de literatură. Problema definiției literaturii, criza definiției literaturii, antiliteratură (cu un epilog)*. Vol. 6. Partea IV, Cluj Napoca, Editura Dacia, 2000.
89. MARINO, Adrian, *Cenzura în România: schiță istorică introductivă*, Craiova, Editura Aius, 2000.
90. MARIAN, Boris, *După 4000 de ani*, București, Editura Ideea Europeană, 2008.
91. MARTIN, Mircea, *Generație și creație*, Reșița, Editura Timpul, 2000.
92. MAURON, Charles, *De la metaforele obsedante la mitul personal*. Traducere din limba franceză de Ioana Bot. Aparat critic, bibliografie și note pentru ediția românească de Ioana Bot și Raluca Lupu, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 2001
93. MAY, Georges, *L'autobiographie*, Paris, PUF, 1984.

94. MAYR, Andrea, *Language and Power*, New York, Continuum, 2008.
95. *** *Mic Dicționar enciclopedic*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1978.
96. MICU, Dumitru, *Istoria literaturii române. De la creația populară la postmodernism*, București, Editura Saeculum, 2009.
97. MIŁOSZ, Czesław, *Gândirea captivă*. Traducere de Constatin Geambașu, București, Editura Humanitas, 2008.
98. MORRIS, William, *American Heritage Dictionary of the English Language*, Boston, Houghton, Mifflin Co., 1973.
99. MOUNIER, Emmanuel, *Introduction aux existentialismes*. Collection „Idées nrf”, Paris, Éditions Gallimard, 1962.
100. MUNTEANU, Romul, *Preludii la o poetică a antiromanului. Noul roman francez*, Ediția a II-a, București, Editura Eminescu, 1997.
101. MUȘAT, Carmen, *Strategiile subversiunii. Incursiuni în proza postmodernă*, București, Editura Cartea Românească, 2008.
102. NECULAU, ADRIAN, *Viața cotidiană în comunism*, Iași, Polirom, 2004.
103. NEGRICI, Eugen, *Literatura română sub comunism. Proza*, București, Editura Fundației Pro, 2003.
104. NEGRICI, Eugen, *Expresivitatea involuntară*. Ediția a II-a, București, Editura Universală, 2000.
105. NEMOIANU, Virgil, *Norman Manea (1936-)*, în *Dictionary of Literary Biography. Twentieth Century Eastern European Writers, Third Series. Vol. 232*, Detroit, Gale Group, 2001.
106. NEUBAUER, John, TÖRÖK, Borbála Zsuzsanna, *Exile and Return of Writers from East-Central Europe : A Compendium*, Berlin, De Gruyter, 2009.
107. *** *Obsesia incertitudinii. In honorem Norman Manea*. Volum îngrijit de Cella Manea și George Onofrei, Iași, Polirom, 2011.
108. *** *O radiografie a exilului românesc - corespondență emisă și primită de Grigore Nandris*, Ediția și prefața de I. Oprișan, Cluj Napoca, Editura Dacia, 2001.
109. PASQUINO, Gianfranco, *Curs de știință politică*. Traducere de Aurora Martin. Prefață de Gheorghe Lencan Stoica. Colecția Universitaria-Științe politice, Iași, Editura Institutul European, 2002.
110. PEARCE, Richard, *Stages of the clown; perspectives on modern fiction from Dostoyevsky to Beckett*. With a pref. by Harry T. Moore, Carbondale, Southern Illinois

- University Press, 1970. PETRAȘ, Irina, *Teoria literaturii (curente literare, figuri de stil, genuri și specii literare, metrică și prozodie)*. Dicționar-antologie, București, Editura Didactică și Pedagogică R.A., 1996.
111. PETRESCU, Liviu, *Poetica postmodernismului*. Ediția a II-a, Pitești, Editura Paralela45, 1998.
 112. POPA, Mircea, *Convergențe europene*, Oradea, Editura Cogito, 1995.
 113. PRINCE, Gerald, *Dicționar de naratologie*. Traducere în limba română de Sorin Pârvu, București, Editura Institutul European, 2004
 114. ȘTEFĂNESCU, Alex, *Istoria literaturii române contemporane (1941-2000)*. Concepția grafică Mihaela Șchiopu, fotografii de Ion Cucu, București, Editura Mașina de Scris, 2005.
 115. RATZINGER, Joseph, *Europa în criza culturilor*, Cluj-Napoca, Editura Apostrof, 2008.
 116. RICOEUR, Paul, *Conflictul interpretărilor. Eseuri de hermeneutică I*, Cluj-Napoca, Echinoc, 1999.
 117. RICOEUR, Paul, *Soi-même comme un autre*, Paris, Éditions du Seuil, 1990.
 118. ROBERT, Marthe, *Romanul începuturilor și începuturile romanului*, București, Editura Univers, 1983.
 119. *** *Romanul românesc în interviuri. O istorie autobiografică*. Antologie, text îngrijit, sinteze bibliografice și indici de Aurel Sasu și Mariana Vartic. Vol 2. Partea I, București, Editura Minerva, 1986.
 120. *** *Români în știința și cultura occidentală*, Academia Româno-Americană de Științe și Arte, Davis, 1992.
 121. ROSENFELD, Alvin H., *Writer Uprooted: Contemporary Jewish Exile Literature*, Bloomington IN, Indiana University Press, 2008.
 122. ROZNOVEANU, Mirela, *Civilizația romanului*, Vol. I. *Rădăcini*, București, Editura Albatros, 1983.
 123. SAID, Edward, *Reflections on Exile and Other Essays (Convergences: Inventories of the Present)*, Cambridge, MA, Harvard University Press, 2000.
 124. SAUSSURE, Ferdinand De, *Curs de lingvistică generală*. Ediție critică de Tullio de Mauro. Traducere de Irina Izverna, Iași, Editura Polirom, 1998.
 125. SĂLCUDEANU, Nicoleta, *Graffiti*, Editura Cartea Românească, 1999.
 126. SIMION, Eugen, *Întoarcerea autorului. Eseu despre relația creator-operă*,

- București, Editura Cartea Românească, 1981.
127. SIMION, Eugen, *Ficțiunea jurnalului intim*, București, Editura Univers Enciclopedic, 2001.
128. SIMUȚ, Ion, *Incursiuni în literatura actuală*, Oradea, Editura Cogito, 1994.
129. SONTAG, Susan, *Boala ca metaforă. Sida și metaforele ei*. Traducere de Aurel Sasu. Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1995.
130. SORRENTINO, Fernando, *Seven Conversations with Jorge Luis Borges*. Translated by Clark M. Zlotchew, Philadelphia, PA, Paul Dry Books Inc., 2010.
131. SPIRIDON, Monica, LEFTER, Ion Bogdan, CRĂCIUN, Gheorghe, *Experimentul literar românesc postbelic*, Pitești, Editura Paralela 45, Colecția 80. Seria Eseuri, 1998
132. STAN, Aurica, *Exilul ca traumă. Trauma ca exil în opera lui Norman Manea*, Iași, Editura Lumen, 2009.
133. STAROBINSKI, Jean, *Relația critică*, București, Editura Univers, 1976.
134. STEIN, Hannes, MANEA, Norman, *Cuvinte din exil*. Traducere de Orlando Balaș, Iași, Editura Polirom, 2011.
135. TABORI, Paul, *The anatomy of exile; a semantic and historical study*, London, Harrap, 1972.
136. TISMĂNEANU, Vladimir, *Stalinism pentru eternitate*, Iași, Editura Polirom, 2005.
137. TOMUȘ, Mircea, *Romanul romanului românesc. În căutarea personajului* Vol. 1, București, Editura Gramar, 1999.
138. TOMUȘ, Mircea, *Romanul romanului românesc. Despre identitatea unui gen fără identitate; romanul ca personaj al propriului său roman*. Vol. 2, București, Editura Gramar, 2000.
139. ULICI, Laurențiu, TUPAN, Marius, *Întâlnirea scriitorilor români din întreaga lume, Neptun, 5-10 iunie 1995: comunicări, interviuri, opinii*, București, Uniunea Scriitorilor prin Fundația Luceafărul, 1995.
140. UNGUREANU, Cornel, *Proza românească de azi. Vol. I : cucerirea tradiției*, București, Editura Cartea Românească, 1985.
141. UNGUREANU, Cornel, *Mircea Eliade și literatura exilului*, București, Editura Viitorul Românesc, 1995.
142. UNGUREANU, Cornel, *La vest de Eden. O introducere în literatura exilului*,

Timișoara, Editura Amarcord, 1995.

143. VAN CUILENBURG, J.J, SCHLOTEN, O., NOOMEN, G.W. , *Știința comunicării*. Versiune românească și studiu introductiv de Tudor Olteanu. Ediția a II-a, București, Humanitas, 2000.
144. VERDERY, Katherine, *Compromis și rezistență: cultura română sub Ceaușescu*. Traducere de Mona Antohi și Sorin Antohi, București, Editura Humanitas, 1994.
145. VINTILĂ, Horia, *Dumnezeu s-a născut în exil. Jurnalul lui Ovidiu la Tomis*. Traducere din limba franceză de Ileana Cantuniari. Prefață de Daniel Rops, București, Editura Art, 2008.
146. VIANU, Lidia, *Censorship in Romania*, Budapesta, Central European University Press, 1989.
147. VIANU, Tudor, *Studii de filozofie a culturii*, București, Editura Eminescu, 1982.
148. VLAD, Ion, *Romanul universurilor crepusculare. Eseu*, Cluj Napoca, Editura Eikon, 2004
149. ****Vocile exilului*, Ediție îngrijită de Georgeta Filitti, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1998.
150. ZACIU, Mircea, PAPAHAĞI, Marian, SASU, Aurel, *Dicționarul scriitorilor români*, București, Editura Albatros, 2001.
151. ZISSERMEN – BRODSKY , Dina, *Constructing Ethnopolitics in the Soviet Union: Samizdat, Deprivation and the Rise of Ethnic Nationalism*, Gordonsville, VA, Palgrave Macmillan, 2003.

B. În periodice:

152. BRAGA, Corin, *Traumă și istorie*, în „Steaua”, nr. 7 (717), iulie 2008.
153. CESEREANU, Ruxandra, *Rana existenței este prezentă și vie pentru spiritul de veghe... Dialog cu Norman Manea*, în „Steaua”, anul LXII, nr. 1-2 (747-748), ianuarie-februarie, 2011.
154. CORDOȘ, Sanda, *Liviu Petrescu, cronicar în anii 80*, în „Apostrof”, nr. 9(244)/2010
155. FIRIAN, Florea, *Eseu – Norman Manea*, în „Scrisul Românesc”, nr. 8 (96), august 2011.

156. GAVRIL, Gabriela, *Norman Manea – scriitorul totalitarismului. Interviu cu Norman Manea*, în „Timpul”, nr. 132, 12 decembrie 2009, pp. 12-13.
157. MANEA, Norman, *Bucovina*. Traducere din engleză de Rodica Grigore, în „Haifa literară”, nr. 4, 17-24 octombrie 2012.
158. MANEA, Norman, *Vulnerabilitatea și forța exilului*, în „Realitatea Evreiască”, nr. 292-293 (1092-1093), martie-aprilie 2008.
159. MIRONESCU, Doris, *Literatura de „mistere” a lui Norman Manea*, în „Suplimentul de cultură”, Nr. 34 / 16-22 iulie 2005.
160. MORAR, Ovidiu, *Norman Manea*, în publicația „Contemporanul”, nr. 8, august 2006.
161. MUȘAT, Carmen, *Literatura din spatele măștii*, în „Bucureștiul cultural”, nr. 106, 24 mai 2011.
162. ONOFREI, George, *Dupa 22 de ani*, în „Suplimentul de Cultură”, nr. 175, 19-25 aprilie 2008.
163. ONOFREI, George, *Norman Manea, despre cel mai recent roman, „Vizuina”*. Interviu, în „Suplimentul de cultură”, nr. 245, 17-23 octombrie 2009
164. ORIAN, Georgeta, *Exilul românesc după al II-lea război mondial: literatură, probleme, publicații, raporturi* în „Annales Universitatis Apulensis”, nr. 4/2003
165. PETREU, Marta, *Conversații cu Norman Manea*, în „Apostrof. Revistă a Uniunii Scriitorilor”, anul XXIII, nr. 1 (260), 2008.
166. SIMION, Eugen, *Autobiografia I* în „Caiete Critice”, nr. 1,2, 1 februarie 2008.
167. SIMION, Eugen, *Autobiografia II* în „Caiete Critice”, nr. 3,4,5, 1 mai 2008.
168. VIȘTEA, Ioan, *Samizdatul românesc. De ce acum?* în „Cafeneaua literară”, anul IX, nr. 11 (106), noiembrie 2011

C. Sitografie:

169. ADAMEȘTEANU, Gabriela, *În dialog cu Herta Müller* în „Revista 22”, Anul XIV (711), 28.10.2003.
170. BRĂILEANU, Răzvan, *Exilul, o traumă privilegiată*. Consemnare a dezbaterii cu același titlu, în „Revista 22”, anul XV (946), 23.04.2008, <http://www.revista22.ro/exilul-o-trauma-privilegiata-4505.html>. (accesat la 3 mai 2009)
171. CORTI, Bruno, *La Roumanie est une democratie kafkaïenne*, în „Le Figaro”,

- 29 octombrie, 2009. <http://www.lefigaro.fr/livres/2009/10/29/03005-20091029ARTFIG00474-la-roumanie-est-une-democratie-kafkaienne-.php> (accesat la 3 decembrie 2009).
172. DUMITRU, Carmen, *Daniel Cristea Enache – Fiecare scriitor se naște de unul singur*, în „Luceafărul de dimineață”, Ediția virtuală, nr. 29/2010 <http://www.revistaluceafarul.ro/index.html?id=2404&editie=104> (accesat la 23 octombrie 2010)
173. EȘANU, Veronica, *Norman Manea în interviuri*, „Contrafort”, nr. 4 (162), aprilie, 2008. <http://www.contrafort.md/old/2008/162/1441.html> (accesat la 18 ianuarie 2010).
174. GHIȚĂ, Oana, *Interviu – Norman Manea: i-aș dori României o reală „schimbare la față”*, <http://www.mediafax.ro/cultura-media/interviu-norman-manea-i-as-dori-romaniei-o-reala-schimbare-la-fata-7711903> (accesat la 10 decembrie 2010)
175. IANCU, Petre M., în dialog cu Norman Manea la ICR Viena, 2 iunie 2011, http://www.dw.de/dw/article/0,,6427746_page_0,00.html (accesat la 14 ianuarie 2012)
176. JAURY, Vincent, *Grand entretien. Norman Manea*, „Transfuge. Littérature & Cinéma”, nr. 34, noiembrie 2009. <http://www.transfuge.fr/article-livre.php?id=124> (accesat la 9 ianuarie 2011).
177. MANEA, Norman, *The Honor of Exile*, <http://www.project-syndicate.org/commentary/the-honor-of-exile> (accesat la 30 mai 2010).
178. MANOLESCU, Nicolae, *Ce este exilul?*, în „România literară”, nr. 24/2011, <http://www.romlit.ro> (accesat la 29 ianuarie 2012)
179. MARTIN, Mircea, *Despre estetismul socialist*, în „România literară”, nr. 23, 16 iunie 2004. http://www.romlit.ro/despre_estetismul_socialist (accesat la 5 mai 2012)
180. MUREȘAN, Rodica, *Norman Manea între descripție și tehnică modernă*, în „Bucovina Literară”, nr. 1 (208), ianuarie 2008. http://bucovina-literara.scriitor.org/index.php?option=com_content&task=view&id=8&Itemid=7 (accesat la 30 martie 2011).
181. PATRAȘ, Antonio, *„Infelix culpa” sau vinovăția cărților. Norman Manea, Vizuina* în „Observator cultural”, nr. 551, noiembrie 2010, http://www.observatorcultural.ro/*articleID_24573-articles_details.html (accesat la 10 decembrie 2011)
182. RADU, Tania, *Cum ajungi american*, în „Revista 22”, nr. 10, octombrie 2008. <http://www.revista22.ro> (accesat la 13 februarie 2011).

183. ȘIMONCA, Ovidiu, „*De câte ori va fi nevoie, voi spune: sunt scriitor român*“. *Interviu cu Norman Manea*, în „Observator cultural”, nr. 422, mai, 2008. <http://www.observatorcultural.ro> (accesat la 3 martie 2010)
184. SIMUȚ, Ion, *Ambiguitățile exilului*, în „România literară”, nr. 15, 2008, http://www.romlit.ro/ambiguitile_exilului (accesat la 23 noiembrie 2009).
185. SIMUȚ, Ion, *Literatura subversivă*, în „România literară”, nr. 18, 9 mai 2008 http://www.romlit.ro/literatura_subversiv (accesat la 10 mai 2010)
186. SIMUȚ, Ion, *Strategiile subversivității*, în „România literară”, nr. 19, 16 mai 2008, http://www.romlit.ro/strategiile_subversivitii (accesat la 10 mai 2010)
187. STĂNESCU, Bianca, *Matei Visniec: Romanii care pleacă în străinătate, în general, de singurătate suferă. Se integrează greu, nu mai pot improviza, ca în România*, <http://www.hotnews.ro/stiri-8783499-matei-visniec.htm> (accesat la 10 iunie 2011).
188. <http://www.bard.edu/academics/faculty/faculty.php?action=details&id=560> (accesat la 12 noiembrie 2009).

D. Resurse Video:

189. CRISTEA ENACHE, Daniel, *Interviu cu Norman Manea*, în emisiunea „Literatura de azi”, TVR Cultural, 13 decembrie 2010, ora 21:30.
190. VODĂ, Eugenia, *Interviu cu scriitorul Norman Manea*, în emisiunea „Profesioniștii”, TVR1, 5 mai 2010, ora 23:10.
191. *Interviu cu Norman Manea*, în emisiunea „Ultima Ediție”, TVR1, 21 noiembrie 2010 ora 19:53.

Anexe

Anexa 1 – O sinteză a exilului

Capitolul **Paradigma captivității. „Prizonier” al exilului** al cercetării de față se bazează pe explicarea sentimentului de captivitate și pe înțelegerea implicațiilor exilului în viața scriitorului Norman Manea. Este necesară, în acest context, o sinteză a tot ceea ce înseamnă exilul văzut prin ochii a numeroși exilați, sinteză care deși datează din 1972, anul primei apariții, este extrem de actuală și atât de bine structurată de Paul Tabori în studiul său *The anatomy of exile; a semantic and historical study*. O redăm în cele ce urmează, în limba engleză:

[...] as a reasonable compromise, the following fundamental points must be made:

- An exile is a person who is compelled to leave his homeland – though the forces that send him on his way may be political, economic, or purely psychological. It does not make an essential difference whether he is expelled by physical force or whether he makes the decision to leave without such an immediate pressure.*
- The status of exile, both materially and psychologically, is a dynamic one – it changes from exile to emigrant or emigrant to exile. These changes can be the result of both circumstances altering in his homeland and of the assimilation process in his new country. An important element in this process is the attitude of the exile to the circumstances prevailing in his homeland which are found to influence him psychologically.*
- The contribution of the exile can be determined both by his efforts of assimilation, his desire to be accepted, and by the assets (spiritual and intellectual) he brings with himself. That is, he might acquire skills and knowledge in the reception country that enable him to make such a contribution – or he might cling to his original national and spiritual identity which makes such a contribution more valuable and more acceptable. [...]*
- While the exile may leave with the full determination to return, this resolve is likely to weaken and fade in direct proportion to the length of his absence. It is only exceptionally that it survives more than one generation.*
- However eager for assimilation, the exile will always retain an often subconscious interest and affection for his homeland. (He may be watching the Olympic Games and cheer with equal enthusiasm the representatives of his native country and that of his adoption.)*
- The contribution of the exile to his new country is always likely to be greater than his influence still sensible in the land of his birth. His successes abroad are likely to be*

*envied and derided; though in the case of small nations and in certain cases [...] he may undergo the curious process of transformation from American/ Russian/ Fascist/ Communist/ Trotskyist/ capitalist/ Pluto democratic/ Castroist, etc. hireling into “our compatriot who lives abroad” and finally into “our distinguished former fellow-citizen and native son”. (It is always possible to reverse this process.)*⁷

⁷ Paul Tabori, *The anatomy of exile; a semantic and historical study*, London, Harrap, 1972, p.37-38. „[...] în vederea unui compromis, următoarele chestiuni trebuie menționate:

Exilatul este persoana căreia i se impune să-și părăsească pământul natal – indiferent dacă forțele care îl trimit în părăsire sunt politice, economice sau pur psihologice. Nu are o importanță deosebită dacă este alungat prin forță fizică sau dacă ia decizia de a pleca datorită unor presiuni iminente.

Statutul exilatului, atât material cât și psihologic, este unul dinamic – se schimbă din exilat în emigrant și din emigrant în exilat. Aceste modificări pot fi rezultatul atât al circumstanțelor schimbătoare din țara natală, cât și al celor din noua țară. Un element important în acest proces este atitudinea exilatului față de circumstanțele predominante din țara sa de origine, care se pare că îl influențează psihologic.

Contribuția exilatului poate fi determinată atât din eforturile sale de a fi asimilat, cât și din dorința de a fi acceptat și din valorile (spirituale și intelectuale) pe care le aduce cu sine. Adică, el asimilează, în țara adoptivă, competențe și cunoștințe care îi permit să aibă o asemenea contribuție – sau poate „să țină cu dinții” de originea națională și de identitatea sa spirituală fapt care determină ca aportul său să fie cu atât mai valoros și mai acceptabil. [...]

Deși exilatul pleacă decis să se întoarcă, această determinare pare să slăbească în intensitate și să dispară treptat, direct proporțional cu lungimea absenței sale. În mod excepțional, doar, determinarea de a se întoarce supraviețuiește mai mult de o generație.

Oricât de dornic de asimilare ar fi, exilatul va păstra întotdeauna în subconștient interesul și afecțiunea pentru țărâmul natal. (Este posibil ca, urmărind Jocurile Olimpice, exilatul să susțină cu același entuziasm atât echipa țării natale, cât și pe cea a țării de adopție.)

Contribuția pe care exilatul o aduce noii țări este posibil să fie mai mare decât influența, încă sensibilă, din țara natală. Succesele sale în străinătate pot fi subiectul invidiei și al ridiculizării; deși în cazul unor națiuni mai mici sau în situații deosebite [...] el poate suferi procesul de transformare din american/ rus/ fascist/ communist/ troțkist/ capitalist/ pluto-democratic/ castroist etc. în „compatriotul nostru care stabilit peste hotare” sau, în cele din urmă, în „distinsul nostru concetățean și fiu al națiunii noastre”. (Este întotdeauna posibil și procesul invers.)”

Anexa 2 – Schema discursului narativ în romanele lui Norman Manea, raportat la cele trei tipuri de paradigme

TIP

centrat pe emițător – în paradigma autorului ascuns sub masca personajului și parțial în paradigma captivității

centrat la realitate – paradigma literaturii esopice

ACTANȚII COMUNICĂRII LITERARE

scriitor/autor – implicat, homodiegetic, rar, heterodiegetic – pentru paradigma literaturii esopice și paradigma captivității; - autor-personaj homodiegetic – pentru paradigma autorului ascuns sub masca personajului

cititorul – implicat, receptează sensul, constituindu-l în timpul lecturii – pentru toate paradigmele.

editorul – existent în cazul paradigmei literaturii esopice

CONTEXT SOCIO-ISTORIC

în comunism – paradigma literaturii esopice, paradigma autorului ascuns sub masca personajului, paradigma captivității

în exil – paradigma captivității, paradigma autorului ascuns sub masca personajului

în capitalism – paradigma literaturii literaturii esopice, paradigma autorului ascuns sub masca personajului, paradigma captivității

MIJLOC

romanul (roman autobiografic, roman-eseu, roman paradolic) - literaturii esopice, paradigma autorului ascuns sub masca personajului, paradigma captivității

SCOP

elucidarea misterele personale – paradigma captivității, paradigma autorului ascuns sub masca personajului

denunțarea lipsei libertății de expresie și a efectelor asupra artei – paradigma literaturii esopice

Anexa 4 – Paradigma captivității

